

Sade. *Oeuvres*. (Deel I bevat: *Dialogue entre un pretre et un moribond*, *Les cent vingt journées de Sodome* en *Aline et Valcour*). Gallimard
Jean-Jacques Pauvert. *Markies de Sade, In levenden lijve. Een natuurlijke onschuld, 1740-1783*. Vertaald door Theo Buckinx. De Prom
Jean-Jacques Pauvert. *Sade vivant*. Drie delen. Robert Laffont

Er bestaat al een champagne die naar hem is vernoemd. Straks volgen ongetwijfeld straten en pleinen, want Sade is een „klassiek" auteur geworden. In 1990, 250 jaar na zijn geboorte, werd dat officieel bekrachtigd door de verschijning van zijn *Oeuvres* (deel een, twee andere delen volgen) in de *Pléiade*. Het enige gevaar dat de markies nu nog bedreigt, is de onverschilligheid. Sommige lezers geven daar al blijk van door zijn boeken, meestal na vluchtige kennismaking, „saai" te vinden. Kennelijk is dat de prijs die voor de respectabiliteit moet worden betaald.

Enige verbazing is hier wel op zijn plaats, al lijkt het mij het niet nodig zo ver te gaan als Philippe Sollers die in het januari-nummer van *Magazine Littéraire* (speciaal gewijd aan Sade) een ironische oproep deed diens werk opnieuw te verbieden. Met een verbod zou de schrijver van *Justine* nauwelijks gediend zijn. In de roep om het verbod klinkt hoogstens nostalgie door - naar de negentiende eeuw bij voorbeeld, toen een criticus als Jules Janin nog onbekommerd kon schrijven over een jongetje dat stiekem in Sades werk had gelezen en daardoor in een klap zowel zijn onschuld als zijn gezondheid was kwijtgeraakt.

Zulke jongetjes bestaan niet meer. Tegenwoordig mag je blij zijn als het „gif" van de lectuur hun althans enige opwinding bezorgt en wie weet voegen ze zich dan later bij de lange rij van critici en geleerden, die jaarlijks een kleine boekenkast met artikelen, studies en proefschriften over Sade vullen. Met en van Sade valt immers heel goed te leven. Zelfs zijn familie schaamt zich sinds kort niet meer voor haar beruchte voorvader.

Enkele van Sades beste pleitbezorgers hebben het al lang geleden zien aankomen. Zo dreef Georges Bataille voor de oorlog de spot met de surrealisten, die in de „goddelijke markies" (Apollinaire) een medestander meenden te hebben ontdekt van hun revolutie van de begeerte. In de roman *Le bleu du ciel* (geschreven in 1935) liet hij zijn hoofdpersoon verachtelijk uitroepen: „Hebben ze stront gegeten, ja of nee?" Wat Bataille vreesde is inmiddels gebeurd: Sade is literatuur geworden, net als de surrealistische revolutie trouwens.

Ook Maurice Blanchot gaf blijk van een vooruitziende blik toen hij in *Lautréamont et Sade* (1949) smeekte om in Sade toch in elk geval het „schandaal" te respecteren. Vertegenwoordigt Sade nu nog een schandaal? Zo ja, dan is ook dat opgesloten in de literatuur, die bij Roland Barthes in de jaren zestig veranderde in „tekst" waaraan voornamelijk „genot" bleek te kunnen worden ontleend.

De literatuur heeft Sade respectabel gemaakt. Maar het zou wel heel onrechtvaardig zijn dat de literatuur - uit naam van Sade - kwalijk te nemen. De literatuur is een vrijplaats geworden, waar de verbeelding paden mag bewandelen die buiten haar domein verboden blijven. Daar heeft ook Sade niets aan kunnen veranderen. Sterker nog: hij heeft er niet weinig toe bijgedragen dat in de literatuur

voor zulke verboden geen plaats meer is.

De relatie tussen Sade en de ontwikkeling van de literatuur is even complex als paradoxaal. Volgens Sainte-Beuve was Sade de voornaamste - clandestiene - inspiratiebron van de negentiende-eeuwse literatuur. Wie Mario Praz' *The romantic agony* heeft gelezen, kan hem alleen maar gelijk geven. Welke romanticus heeft Sades invloed niet ondergaan? Zelfs Jules Janin, die als criticus zo heftig tegen de markies tekeer ging, liet in een van zijn romans merken het werk van zijn vijand wel met vrucht te hebben gelezen.

In Janins *L'âne mort et la femme guillotinée* (1829) lijkt veel te zijn ontleend aan Sade, inclusief diens „wrede" ironie, waardoor de - in dit geval zeer betrekkelijke - onschuld de prooi wordt van het triomferende kwaad. Verkrachting, foltering, moord: ook in de fantasie van schrijvers als Borel, Flaubert, Baudelaire, Swinburne, Huysmans en anderen ging het om zaken die voor alles met lust waren verbonden, en zij beschermden hun erotische gruwelen tegen de - in de vorige eeuw nog volop aanwezige - moralistische kritiek met de esthetische doctrine van het *l'art pour l'art*.

Sadisme was voor de negentiende-eeuwse schrijvers een van de wapens die zij op provocerende wijze in stelling brachten tegen de burgerlijke wereld die zij afwezen. De vrijheid die in dit gevecht voor de literatuur werd veroverd, is sindsdien nooit meer verdwenen. Ook niet toen de avant-garde van de twintigste eeuw (soms eveneens met Sade als medeplichtige, zie de surrealisten) een serieuze poging deed om de aan deze vrijheid inherente vrijblijvendheid te doorbreken met de een of andere vorm van engagement.

Dat Sade van de vrijheid die hij zelf heeft helpen veroveren profiteert, valt moeilijk te ontkennen, maar hij heeft er ook iets door verloren. Want ook al zag hij zichzelf bij voorkeur als een *homme de lettres*, zijn werk vloekt met iedere vrijblijvendheid, tenzij men hem inderdaad - met Roland Barthes - alleen nog maar als „tekst" wenst te beschouwen. Het heeft echter geen zin Sade uit de literatuur te verwijderen, waar het om gaat is opnieuw binnen de literatuur contact te krijgen met het „schandaal" waarvan Maurice Blanchot niet ten onrechte de verdwijning vreesde.

Dat lukt misschien nog het beste op die plaatsen waar Sades werk het minst op literatuur lijkt, zoals op het eind van *Les cent vingt journées de Sodome* - het boek waarin ook Batailles „stront" zo overvloedig aanwezig is. Sade schreef deze roman, die hij zelf aanpreeft als het „recit le plus impur qui ait jamais été fait depuis que le monde existe", in 1785 in de Bastille. Hij deed er zevenendertig dagen over, wat gelet op de titel suggereert dat het boek nooit werd voltooid. Dat klopt. Alleen de eerste dertig „dagen" zijn voluit beschreven, van de andere negentig bestaan alleen notities, waarin de uitspattingen en folteringen die nog aan bod moeten komen zorgvuldig worden gecatalogiseerd om variatie te garanderen en herhaling te voorkomen.

Die notities zijn het meest ijzingwekkende dat ik ooit van Sade heb gelezen. Ze tonen het staketsel van Sades roman en onthullen zo, zonder de filter van de literatuur, wat zich tijdens het schrijven in zijn brein moet hebben bevonden: een soort encyclopedie van de verschrikking. Niet toevallig heeft Sade met name aan *Les cent vingt journées de Sodome* zijn „wetenschappelijke" reputatie te danken - als voorloper van Krafft-Ebing (die in zijn *Psychopathia Sexualis* het begrip „sadisme" zijn moderne

betekenis gaf) en Freud. Het ijzingwekkende bestaat uit de kale orde die wordt aangebracht in dat wat iedere orde ontkent: de wellustige destructie van mensen.

Opeens houdt Sade op vrijblijvend te zijn en wordt iets voelbaar van wat Georges Bataille ooit over dit boek schreef: dat elke lezer die niet „doof” is van deze lectuur „ziek” zou worden, en „het meest ziek is nog hij die er zijn zinnen door heeft laten prikkelen”. De combinatie van orde en moorddadigheid herinnert uiteraard aan het nationaal-socialisme. Ook deze connectie doet de vrijblijvendheid teniet, zoals in *De Groene* van vorige week werd betoogd - in navolging van onder anderen Camus en Pasolini - door Philo Bregstein. Het nadeel hiervan is dat iets wordt toegevoegd dat niet van Sade zelf is en dat eerder dan tot een „schandaal” uitnodigt tot een kritische discussie, terwijl dat gevaar als men zich tot Sades tekst beperkt veel minder groot is. Die tekst bevat in zichzelf „schandaal” genoeg.

Wie zo *Les cent vingt journées de Sodome* leest, verliest even zijn belangstelling voor alles waarmee Sade kan worden verbonden, van psycho-analyse tot dialectiek der Verlichting, om opnieuw gefascineerd te raken door de persoon van de schrijver. Wie is degene geweest die dit alles heeft bedacht en opgeschreven? De meest omvangrijke poging tot een antwoord op deze vraag is onlangs op schrift gesteld door Jean-Jacques Pauvert, in het verleden vooral bekend als uitgever van Sade, die in de jaren vijftig zijn auteur zelfs tot in de rechtszaal heeft moeten verdedigen. In 1986 verscheen het eerste deel van zijn biografie *Sade vivant*; een paar maanden geleden kwam het derde en laatste deel uit.

Pauvert is samen met Annie Le Brun ook verantwoordelijk voor een nieuwe editie van Sades *Oeuvres complètes* en daarmee schaart hij zich definitief onder de grote Sade-uitgevers en biografen, de gelijke van Guillaume Apollinaire, Maurice Heine en Gilbert Lély. Op zijn voorgangers heeft Pauvert overigens nogal wat kritiek. Zij zouden, in het bijzonder Lély, Sade te zeer naar hun eigen wensbeeld hebben gemoedelleerd; Pauvert wil daarentegen laten zien hoe Sade werkelijk zou kunnen zijn geweest: „in levenden lijve”, zoals de zojuist verschenen Nederlandse vertaling van zijn biografie luidt.

Dat klinkt een beetje naïef, want onvermijdelijk komt ook Pauvert met „zijn” Sade. Maar niet te ontkennen valt dat zijn uitgangspunt tot enkele verrassende resultaten heeft geleid. Pauvert is er in elk geval in geslaagd, gesteund door de nieuwe bronnen en gegevens die de laatste jaren boven water zijn gekomen, op diverse kanten van Sades leven en werk een nieuw licht te werpen, terwijl hij voor eens en voor altijd afrekent met de vele „legenden” die sinds de achttiende eeuw het zicht op de markies hebben vertroebeld.

Hoewel Pauvert Sade met forse overdrijving als de „grootste Franse schrijver” schijnt te beschouwen, stelt hij zich in zijn biografie allerminst op als een hagiograaf. Vroegere apologeten verwijt hij juist dat zij in hun zendingsdrift de markies ten onrechte „sympathiek” hebben willen maken. Sade verdween niet in de gevangenis vanwege „een pak billekoek”, zoals Maurice Heine in 1933 nog schreef. Pauvert is de eerste - positieve - biograaf die volmondig Sades sadisme erkent. Ook al heeft Sade misschien niet daadwerkelijk gemarteld en vermoord, Pauvert acht hem er wel volledig toe in staat.

Deze realistische houding maakt hem - en dat is nog unieker voor een Sade-biograaf - opvallend mild voor Sades schoonmoeder, Madame de Montreuil, aan wie de markies gedurende de twaalf jaar van zijn gevangenschap in het kasteel van Vincennes en in de Bastille al zijn ellende toeschreef. Volgens Pauvert lag de verantwoordelijkheid evenzeer bij de koning en bij diens minister en politie, van wie de *lettre de cachet* afkomstig was waarmee Madame de Montreuil haar lastige schoonzoon aan de openbare justitie had weten te onttrekken.

De detentie was bedoeld om hem tot bezinning te laten komen, maar pakte zoals bekend averechts uit; de onvrijheid versterkte alleen maar zijn weerspanning. In onbesuisde brieven dreigde hij wraak te nemen en een nieuw schandaal te veroorzaken, terwijl hij in zijn literaire werk een al even „schandalig” atheïsme en immoralisme ten toon spreidde. De politie las die brieven en was op de hoogte van dat literaire werk en wachtte er daarom wel voor de gevangene in vrijheid te stellen.

Volgens Pauvert heeft Sade dus wel degelijk voor zijn ideeën en geschriften in de gevangenis gezeten: ze hebben mede de duur van zijn opsluiting bepaald. Aan de andere kant relativeert Pauvert het belang van de gevangenis voor Sades schrijverschap. Te vaak heeft men beweerd dat het eerste het laatste zou hebben veroorzaakt, maar Sade had ook al voor 1777 het een en ander geschreven: brieven, gedichten, toneelstukken, reisverslagen en ook enkele erotische teksten die helaas niet bewaard zijn gebleven. Een van die reisverslagen heeft betrekking op Holland en uit een later geschreven brief kan men opmaken dat hij tijdens zijn verblijf in ons land een manuscript aan een boekhandelaar heeft verkocht. Misschien dat iemand er nog eens in slaagt het uit de archieven op te duiken.

De vraag blijft natuurlijk of Pauvert gelijk heeft: is de gevangenis inderdaad van zo'n beperkt belang geweest voor Sades schrijverschap? Ik kan het moeilijk geloven. Welke achttiende-eeuwse edelman schreef niet af en toe een gedichtje? Maar daardoor was hij nog geen schrijver. De aanwezigheid van een speciaal ingebonden manuscript met jeugdwerk doet weliswaar vermoeden dat er bij Sade meer aan de hand was en dat geldt ook voor zijn theater-activiteiten, maar de Sade voor wie wij ons nog steeds interesseren, de Sade van het „sadistische universum” om met W.F. Hermans te spreken, is toch in en dank zij de gevangenis ontstaan, wat Pauvert pas in het tweede deel van zijn biografie bereid blijkt toe te geven wanneer hij erkent dat de gevangenis wel „sensiblement” heeft bepaald *wat* Sade is gaan schrijven.

In vertaling is pas een deel van *Sade vivant* beschikbaar. In het volgende deel zal men ook een nieuwe visie op Sades rol tijdens de Franse Revolutie kunnen aantreffen. Pauvert maakt van hem een enthousiaste bondgenoot van de sans-culotten, actief in de campagne tegen het christendom die in 1793 uit naam van de Rede werd ontketend door lieden als Hebert, Cloutz en Chaumette. Sades arrestatie tijdens het Schrikbewind had dan ook niets te maken met enig „moderantisme”, zoals men wel heeft beweerd; het was juist zijn radicalisme, betoogt Pauvert met op z'n minst interessante argumenten, waardoor de atheïst Sade voor de deugdzame deïst Robespierre een gevaar vormde dat uit de weg moest worden geruimd.

Of het ook allemaal echt zo is geweest, blijft helaas ook bij Pauvert onzeker. Dat is niet de schuld van de biograaf, maar van het gebrek aan bronnen en

documenten. Over belangrijke perioden van Sades leven weten we vrijwel niets, zodat iedereen die toch van dat hele leven een beeld wil geven nu en dan tot giswerk is veroordeeld. De verdienste van Pauvert is dat hij daar in zijn biografie geen moment omheen draait; nergens maskeert hij zijn hypothesen als feiten of zekerheden. Steeds wordt de lezer in staat gesteld, onder meer dank zij talrijke citaten, de gedachtegang van de biograaf te volgen en te toetsen, wat van Sade vivant in feite de eerste werkelijk wetenschappelijk te noemen biografie maakt.

Bovendien is het een goed geschreven boek, veel en veel leesbaarder dan Lély's in de vermoeiende vorm van een chronologie gegoten *Vie du marquis de Sade* dat tot dusver als de biografie gold. Pauverts kwaliteiten zijn in de Nederlandse vertaling van Theo Buckinx niet verloren gegaan, maar ze hebben wel een vermageringskuur moeten doorstaan. Uitgever en vertaler hebben - met instemming van de auteur - gekozen voor een verkorte versie van het driedelige origineel: de Nederlandse editie zal slechts uit twee delen bestaan. Hoofdstukken zijn weggelaten of samengevoegd, Pauverts tamelijk bloemrijke stijl is hier en daar gestroomlijnd. Onvermijdelijk zijn bij deze operatie dingen gesneuveld die men beter had kunnen behouden, zoals het voorwoord en een begrip als *lettre de cachet*. Maar meeslepend is Pauverts relaas van Sades leven ook in het Nederlands gebleven en dat is in het licht van de onverschilligheid die Sade en zijn werk misschien bedreigt het belangrijkste.

(*de Volkskrant*, 3-5-1991)